

Bruket

För det flesta Järfällabor är Bruket idag synonymt med skidbacken vid Görväln. Namnet används också om den röda träbyggnaden som idag inrymmer en servering. I själva verket kommer namnet av det tegelbruk som låg här på 1700-talet och som hörde till Görvälns gård.

Konsten att göra tegel kom till Sverige med munkarna i början av medeltiden och Gumlösa kyrka, som invigdes 1191, anses vara den äldsta bevarade tegelbyggnaden i Sverige (fast den låg i Danmark när den uppfördes). Det nya eldfasta materialet kom så småningom att användas även för byggnation av profana byggnader.

Görvälns tegelbruk anlades av Per Schyllberg år 1750 eller möjligen 1751. Redan 1757 fanns inte mindre än femton tegeldrängar och en tegelslagare mantalsskrivna här. När Schyllberg (som under tiden blivit

Brukets servering fungerade förr som bostäder åt de anställda vid tegelbruket. Foto: Ingrid Kennerstedt Bornhall

adlad och tagit sig namnet Carlsköld) säljer Görväln 1759 låter han göra en beskrivning av gården. Om tegelbruket står det att kapaciteten låg på 300 000 tegel per år medan ugnen var byggd för 86 000 à 90 000 tegel per bränning. Efter försäljningen tycks tegelbrukets verksamhet ha minskat. Redan på 1760-talet har antalet tegeldrängar sjunkit till fyra – fem personer. Tegelbruket finns dock kvar fram till 1852, av mantalslängderna att döma.

”Tegelbruksfolket wid Görväln” hade egna bänkar i Järfälla kyrka, enligt en förteckning från 1754, nr 26 på manssidan och nr 21 på kvinnosidan. Denna bänk beskrivs som den minsta i kyrkan med ”allenast rum för tvåanne personer”, så ”Tegel bruks hustrorna wid Görväln” hade även rätt att nyttja platser i bänkrad 17.

Vid denna tid fanns det i Mälardalen många tegelbruk, både större och mindre. De viktigaste förutsättningarna var bra lerjordar som lämpade sig för tegelframställning och möjligheter till transporter sjövägen. De större tegelbruket tillverkade oftast tegel för avsalu och då var förstås Stockholm den viktigaste

”exportmarknaden”, med sitt förbud mot att uppföra byggnader i trä. De mindre tegelbruket var direkt knutna till herrgårdarna och tillverkade framförallt tegel för det egna behovet. När det gäller Görväln är det en kvalificerad gissning att merparten av det tegel som framställdes användes på plats. Per Carlsköld var i vissa avseenden en driftig man och han lade ned mycket arbete och pengar på att bygga om Görväln och lät även plantera den ståtliga lindallén, som än idag leder upp till slottet.

Den enda byggnaden från tegelbruket som finns kvar idag är den ovan nämnda. Huset är troligen byggt i slutet av 1700-talet eller senast vid 1800-talets början. Det fungerade som bostäder för de anställda och innehöll fyra små lägenheter om rum och kök. I bottenvåningen finns fortfarande en gemensam bakugn bevarad.

Nordväst om tegelbruksarbetarbo-staden finns resterna av en tegelbränningsplats. Här finns ruinen av en tegelugn, som var ca 10 x 10 m. Marken intill och ned mot vattnet är till stor del utfylld med tegelfis och även på sjöbotten invid strandkanten ligger tegelfis, som slipats mjuka av vattnets rörelser. Även den släntade terrängen på båda sidor Görvälnsvägen vittnar om tegelbruket – här tog man leran som användes till tegelframställningen.

*Ingrid Kennerstedt Bornhall
Järfälla Kultur*